

เรื่องของ... ม้าม

รศ. พญ.พิมพ์ลักษณ์ เจริญขวัญ

สวัสดิ์คะท่านผู้อ่าน ฉบับนี้เรามาคุยเรื่อง “ม้าม” กันคะ ม้ามเป็นอวัยวะภายในของร่างกายซึ่งมีความสำคัญในด้านกรองเม็ดเลือดที่หมดอายุเพื่อทำลายและมีหน้าที่ด้านภูมิคุ้มกัน ท่านผู้อ่านอาจจะเคยได้ยินว่า โรคธาลัสซีเมียจะสัมพันธ์กับการมีม้ามโตขึ้น ม้ามมีความสำคัญอย่างไร และผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมียจะดูแลสุขภาพม้ามของตนเองได้อย่างไร โปรดติดตามต่อไปคะ

ม้าม

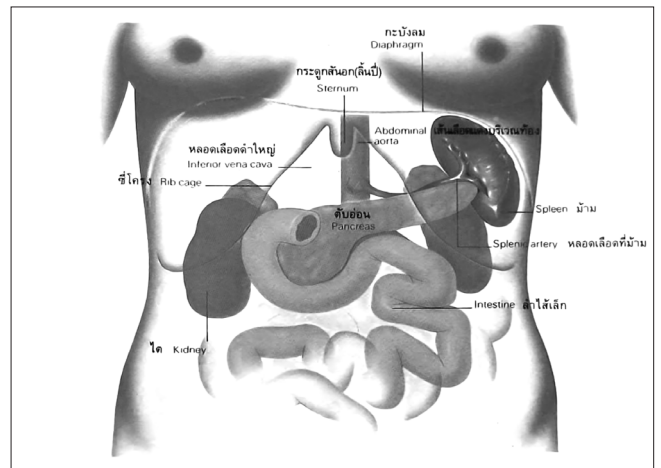
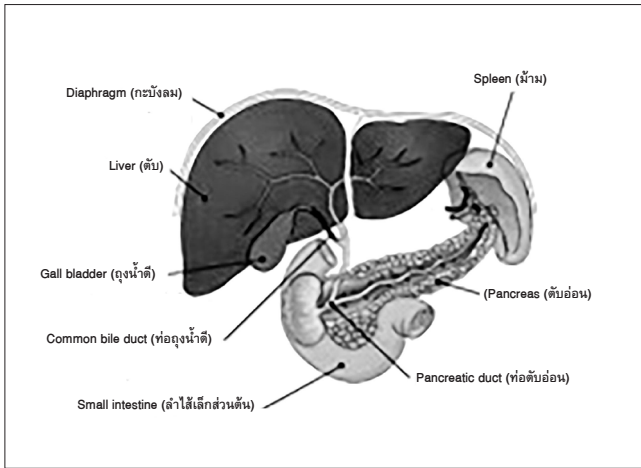
- ▶ ม้ามเป็นอวัยวะที่อยู่ในช่องท้อง หน้าที่หลักของม้ามคือการกรองเม็ดเลือดที่หมดอายุเพื่อทำลาย และเซลล์เม็ดเลือดขาวในม้ามจะทำหน้าที่สร้างแอนติบอดีหรือภูมิคุ้มกันต่อเชื้อแบคทีเรียหลายชนิด
- ▶ ในผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมีย ม้ามต้องทำงานหนักขึ้นเพื่อทำลายเม็ดเลือดแดงที่มีอายุสั้นลง ทำให้ม้ามมีขนาดโตขึ้น นอกจากนี้การที่ร่างกายซีดจะทำให้กลุ่มเซลล์ต้นกำเนิดเม็ดเลือดแดงที่อยู่ภายในอวัยวะต่างๆ ที่นอกเหนือจากไขกระดูก ซึ่งรวมถึงม้ามจะช่วยกันผลิตเม็ดเลือด ซึ่งจะเป็นสาเหตุให้ม้ามโตขึ้นด้วย
- ▶ ม้ามที่โตมาก อาจส่งผลให้การทำลายเม็ดเลือดต่างๆ เกิดเพิ่มขึ้น โดยผู้ป่วยจะแสดงอาการซีดลงเร็วกว่าปกติ และตรวจพบเม็ดเลือดขาวหรือเกล็ดเลือดต่ำด้วย
- ▶ ผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมียที่มีภาวะซีดควรได้รับเลือดแดงอย่างสม่ำเสมอเพื่อป้องกันไม่ให้ม้ามโตขึ้น

ม้ามโดยปกติแล้วมีขนาดประมาณเท่ากำปั้นของเรา อยู่ในช่องท้องทางด้านบนซ้ายใต้ต่อกะบังลมและเหนือต่อกระเพาะอาหาร โดยปกติแล้วม้ามจะถูกคลุมอยู่ด้านในของซี่โครงซึ่งเมื่อตรวจร่างกายด้วยการคลำจากหน้าท้องจะไม่พบ ถ้าม้ามโตจึงจะคลำได้ใต้ต่อชายโครงด้านซ้ายลงมา หน้าที่หลักของม้ามคือการกรองเม็ดเลือดที่หมดอายุเพื่อทำลาย และทำหน้าที่ด้านภูมิคุ้มกัน โดยเซลล์เม็ดเลือดขาวในม้ามจะสร้างแอนติบอดีหรือภูมิคุ้มกันต่อเชื้อแบคทีเรียหลายชนิด สาเหตุของม้ามโตมีได้หลายประการ เช่น การติดเชื้อ โรคเลือดจางชนิดเม็ดเลือดแดงแตกง่าย โรคตับ เป็นต้น

เมื่อเม็ดเลือดแดงไหลตามกระแสเลือดเข้าไปที่ม้าม ม้ามจะทำหน้าที่คัดกรองเม็ดเลือดแดงที่หมดอายุ โดยเม็ดเลือดแดงที่ยังไม่หมดอายุจะมีความยืดหยุ่นสามารถเลื่อนตัวผ่านช่องเล็กๆ ในม้ามได้ ส่วนเม็ดเลือดที่หมดอายุแล้วจะถูกเซลล์เม็ดเลือดขาว

ในม้ามจับทำลาย ซึ่งม้ามจะทำหน้าที่เป็นโรงงานรีไซเคิล แปรรูปส่วนประกอบต่างๆ ของเม็ดเลือดแดง เช่น ธาตุเหล็กและโปรตีน นำกลับมาใช้ในการสร้างเม็ดเลือดแดงใหม่ ในโรคธาลัสซีเมียเนื่องจากมีความผิดปกติของเซลล์เม็ดเลือดแดง ทำให้เม็ดเลือดแดงมีอายุขัยสั้นลง ดังนั้นม้ามจึงต้องทำงานหนักขึ้นในการทำลายเม็ดเลือดแดง ผลที่ตามมาคือม้ามจะมีขนาดโตขึ้น นอกจากนี้ การที่ร่างกายซีดจะทำให้อวัยวะต่างๆ นอกเหนือจากไขกระดูกที่ทำหน้าที่ผลิตเม็ดเลือดตามปกติมาช่วยกันผลิตเม็ดเลือดด้วย ทำให้ตับโต ม้ามโตขึ้น โดยขนาดของตับและม้ามที่โตขึ้นจะสัมพันธ์กับระดับความซีดและระยะเวลาที่มีอาการซีด

สำหรับผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมียชนิดพึ่งพาเลือด การได้รับเลือดอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้มีระดับฮีโมโกลบินที่ใกล้เคียงปกติจะช่วยป้องกันไม่ให้ตับและม้ามโตขึ้นได้ เนื่องจากระดับฮีโมโกลบินที่ใกล้เคียงปกติจะส่งสัญญาณให้ร่างกายสร้างเม็ดเลือดใหม่บ่อยลง

การทำลายเม็ดเลือดแดงจึงน้อยลงและการผลิตเม็ดเลือดนอกไขกระดูกก็น้อยลงด้วยค่ะ

กรณีที่มีม้ามโตมาก ภาวะแทรกซ้อนที่เกิดตามมาได้คือการที่เม็ดเลือดทุกชนิด ทั้งเม็ดเลือดแดงเม็ดเลือดขาวและเกล็ดเลือดมีปริมาณลดลง เนื่องจากม้ามทำงานมากขึ้นและทำลายเม็ดเลือดเหล่านี้ ผู้ป่วยจะมีการซีดลงเร็วกว่าปกติ ตรวจเลือดพบเม็ดเลือดขาวและเกล็ดเลือดต่ำลงด้วย และบางรายอาจมีอาการเลือดออกง่ายจากเกล็ดเลือดต่ำ หรือติดเชื้อจากการที่เม็ดเลือดขาวต่ำนอกจากนี้การที่มีม้ามโตจะทำให้หน้าที่ในการทำลายเชื้อโรคทำได้ไม่ดีเท่าปกติ ทำให้ติดเชื้อที่มีอาการรุนแรงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชื้อแบคทีเรียชนิดที่มีแคปซูล (encapsulated bacteria) เช่น เชื้อนิวโมคอคคัส (*Streptococcus pneumoniae*) และเชื้อฮีโมฟิลลัส (*Hemophilus influenzae*) เป็นต้น

ภาวะม้ามโตนี้อาจบรรเทาได้บ้างด้วยการให้เลือดอย่างสม่ำเสมอ แต่วิธีที่ดีที่สุดคือการป้องกัน สำหรับผู้ป่วยธาลัสซีเมียที่มีภาวะซีดและแพทย์ได้พิจารณาให้การรักษาด้วยการให้เลือดอย่างสม่ำเสมอ ควรไปตามนัดรับเลือดเพื่อรักษาระดับฮีโมโกลบินให้ได้ตามเป้าหมาย จะป้องกันไม่ให้ม้ามโตขึ้นค่ะ ส่วนในรายที่มีม้ามโตมากและเกิดการทำลายเม็ดเลือดอื่นๆด้วยแล้วบางครั้งอาจจะจำเป็นต้องรักษาด้วยการตัดม้ามค่ะ

ม้ามดูเป็นอวัยวะที่สำคัญมากๆ เลยใช่ไหมคะ ท่านผู้อ่านอาจจะคิดว่าถ้าม้ามแล้วแบบนี้ตัดม้ามออกได้หรือไม่ คำตอบคือการตัดม้ามสามารถทำได้ เช่น บางคนอาจจำเป็นต้องเข้ารับการผ่าตัดม้ามเนื่องจากประสบอุบัติเหตุม้ามแตก ซึ่งอวัยวะหรือระบบอื่นๆ ของร่างกาย เช่น ตับ เม็ดเลือดขาว จะช่วยทดแทนม้ามได้บางส่วน แต่ร่างกายจะมีภูมิคุ้มกันบางส่วนลดลง ซึ่งจะส่งผลให้มีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อบางอย่างเพิ่มขึ้นคะ ดังนั้น ก่อนจะตัดม้ามต้องพิจารณาโดยถี่ถ้วนหลายๆ ประการ ศึกษาความจำเป็น ผลดี ภาวะแทรกซ้อนที่อาจจะเกิดขึ้นรวมถึงการดูแลตนเองเพื่อไม่ให้เกิดภาวะแทรกซ้อนค่ะ

กรณีที่แพทย์อาจพิจารณารักษาด้วยการตัดม้าม ได้แก่ ม้ามโตมากและมีภาวะการทำลายเม็ดเลือดอื่น ให้เลือดสม่ำเสมอแล้วยังไม่ดีขึ้นโดยที่ไม่มีสาเหตุอื่นๆ ที่ทำให้ซีดรวมด้วย เช่น การมีแอนติบอดีต่อเม็ดเลือดแดง หรือการติดเชื้ และผู้ป่วยควรมีอายุมากกว่า 5 ปีขึ้นไป เพื่อลดภาวะแทรกซ้อนหลังการตัดม้าม ก่อนตัดม้ามแนะนำให้ตรวจอัลตราซาวด์ถุงน้ำดี เพื่อหาหินในถุงน้ำดี ซึ่งถ้ามีหินในถุงน้ำดีด้วยจะได้วางแผนการผ่าตัดไปพร้อมกัน ข้อควรคำนึงในส่วนของการผ่าตัดคือ มีความเสี่ยงของการผ่าตัดและการดมยาสลบ และหลังการผ่าตัดต้องดูแลภาวะแทรกซ้อนหลักๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ คือ การติดเชื้อ ภาวะเกล็ดเลือดสูงภาวะลิ่มเลือดอุดตันในหลอดเลือด และภาวะความดันหลอดเลือดแดงในปอดสูงภายหลังการตัดม้าม

แนะนำให้ฉีดวัคซีนป้องกันการติดเชื้อนิวโมคอคคัสและฮีโมฟิลลัสให้ครบก่อนการตัดม้าม ซึ่งวัคซีนทั้งสองชนิดนี้เป็นวัคซีนเสริมที่ควรให้ในผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมียทุกคนคะ แม้จะไม่ได้ตัดม้าม แต่การที่มีม้ามทำงานหนักหรือมีม้ามโตก็ทำให้มีความเสี่ยงเพิ่มขึ้นในการติดเชื้อเหล่านี้ ส่วนหลังจากตัดม้าม ผู้ป่วยควรได้รับยาปฏิชีวนะเพื่อป้องกันการติดเชื้อด้วย ผู้ป่วยที่มีไข้หรือสงสัยว่าจะติดเชื้อ ควรไปพบแพทย์โดยเร็วและแจ้งให้ทีมผู้รักษาทราบว่าได้รับการตัดม้ามมาก่อน ผู้ป่วยควรได้รับการติดตามปริมาณเกล็ดเลือดและรับยาแอสไพรินในกรณีที่มีเกล็ดเลือดสูง และควรได้รับการติดตามเฝ้าระวังการเกิดลิ่มเลือดอุดตันและภาวะความดันหลอดเลือดแดงในปอดสูงอย่างต่อเนื่องด้วยคะ

หมอขอจบเรื่องของม้ามไว้เท่านี้ ถ้าท่านผู้อ่านมีข้อสงสัยประการใด เขียนจดหมายหรือส่งแมสเสจมาคุยกันได้ที่ E-mail: thalassemia.tft@gmail.com เลยนะคะ ยินดีตอบทุกเรื่องคะ